

SOSIAALITIETEITTEN »UUDESTA» METODOLOGISESTA KESKUSTELUSTA JA SEN MERKITYKSESTÄ POLITIIKAN TUTKIMUKSELLE

Ilkka Heiskanen

Trendeistä ja kausivaihteluista sosiaalitieteitten metodologisessa keskustelussa

Sosiaalitieteitten metodologisessa keskustelussa voi pitkän aikavälin aatehistoriallisesta perspektiivistä helposti havaita kausivaihteluja ja yleistrendejä.¹ Tämä havainto taas johtaa kysymykseen: onko nämä kausivaihtelut ja trendit jollakin mittapuulla mitaten tulkittavissa »kehitykseksi»? Mittapuu ja vastaus varmasti vaihtelevat sen mukaan kuinka lähellä sosiaalitieteellistä tutkimusta vastaaja seisoo ja missä asemassa hän on tutkimuksen suhteen. Kohteitten, so. »normaalien kansalaisten» kannalta keskustelu on varmasti pysynyt samana ymmärtämättömänä siansaksana kautta aikojen. Teknokraattisesti tai poliittisesti sitoutuneille tutkijoille keskustelu on tarpeetonta hienostelua, jossa elämästä vieraantuneet tyhjäntoimittajat näykyivät toistensa pohkeita ja nostavat itseään hiuksista tieteellisen julkisuuden valokeilaan. Sosiaalitieteitten teoreetikot ovat jo yleensä kiinnostuneita metodologisesta keskustelusta ja osallistuvatkin siihen, joskin kausivaihteluiden nostama sumu ja tieteenfilosofisen kompassin puute saattaa johtaa siihen, että he keskustelussa ja sitä seuraavassa teoretisoinnissa huomaavatkin terra firman asemasta olevansa upottavalla suolla. Keskustelun tähdet, tieteenfilosofit ja ammattimetodologit itse luonnollisesti uskovat metodologisen keskustelun hyödyllisyyteen ja hyödyllisyyden kumulaatioon sekä sosiaalitieteitten että käytännön kannalta (pitäen usein myös juuri omia ajatuksiaan ja johtopäätöksiään kehityksen viimeisenä sanana ja korkeimpana pisteenä).

Ilmeisesti voidaan löytää kolme »ammattimaista» ryhmää, jotka voisivat arvioida sosiaalitieteitten metodologista keskustelua »objektiivisesti»: a) aatehistorioitsijat, b) tiedon sosiologit, c) metametodologit. Aatehistorioitsijat (muutamaa poikkeusta lukuunottamatta²) ovat kuitenkin valitettavasti tyytyneet vain nimien tasolla esittelemään suuria tieteen ja filosofian saavutuksia ja kertaamaan mitä (usein keskeisen kateuden sanelemaa) saavutusten aikaansaajat ovat sanoneet toisistaan. Tiedonsosiologit taas ovat olleet etupäässä kiinnostuneita vain siitä, miten yhteiskunnan rakennetekijät vaikuttavat tieteellisen ja filosofisen tiedon luonteeseen (usein »vaikuttavat» yhtäläisyysmerkki »vääristävät»). He ovat samalla pitäneet itseään »supermetodologeina» jotka lopettavat kaiken metodologisen keskustelun omilla analyyseillaan. Metametodologien luokka on

taas puolestaan ollut jatkuvasti tyhjä: siihen pyrkineet tieteen filosofit, metodologit ja sosiaalitieteitten teoreetikot ovat yleensä parin kirjoitetun sivun jälkeen unohtaneet, että heidän pitäisi analysoida nimenomaan metodologista keskustelua eikä suinkaan propagoida tietyn metodologisen koulukunnan pyhittämiä dogmeja tai niille rakentuvaa tutkimusta.³

Kun nyt seuraavassa tarkastellaan sosiaalitieteellisen metodologisen keskustelun suhteellisen korkeaa noususuhdanteista tilaa (joka eräillä suunnilla ilmeisesti on saanut todellisen Methodenstreifen luonnetta⁴) pyritään tarkastelussa pysymään metametodologisella tasolla. Kysytään, missä suhteessa »uusi keskustelu» (so. nykyinen keskustelun korkeasuhdanne) on todella tuottanut jotakin uutta itse keskustelun tai sosiaalitieteitten kannalta. Tällöin »uusi» viittaa ilmeisestikin vertailuun aikaisempaan metodologiseen keskusteluun ja »kanta» taas keskustelun hyötyarvoon sosiaalitieteitten kannalta. Lopullinen »hyöty» taas määräytyy vasta sen mukaan, miten ja millä tavoin keskustelu lopulta vaikuttaa itse tutkimukseen. Tätä tässä kirjoituksessa ei luonnollisesti voida tarkastella: kyseessä on keskustelun potentiaalisen vaikutuksen arviointi verrattuna aikaisempaan keskusteluun. Tätä potentiaalista vaikutusta taas on arvioitava toisaalta siltä kannalta, kuinka hyvin »uusi» keskustelu on kyennyt esittämään uusia ratkaisuja vanhoihin metodologisiin ongelmiin ja toisaalta, missä määrin ja millaisia suosituksia se on kyennyt esittämään varsinaiselle tutkimukselle ohjeeksi.

Mistä sitten alkaa se »uusi» metodologinen keskustelu, jota lähdemme ainakin muutamien ongelma-alueiden osalta analysoidaan ja vertaamaan aikaisempaan metodologiseen keskusteluun? Rajaa on vaikeaa vetää, ja se on todennäköisesti parhaiten todettavissa viime vuosien melko pitkäksi taitevaiheeksi, jossa useat kriittiset aatesuunnat ovat työntyneet esiin vakiintuneen ns. »positivistisen» sosiaalitieteellisen keskustelun markkinoille, nimenomaan sen metodologisille kojuille. Ilman tarkempaa analyysia voidaan todeta ainakin seuraavat uudet markkinoille (enemmän tai vähemmän vastahakoisesti) hyväksytyt asiakasryhmät: C Wright Millsiä seuraavat amerikkalaisen kriittisen sosiologian edustajat, anglosaksiset analyttiset »antipositivistit», Frankfurtin koulukunnan inspiroimat metodologit, eritasoiset neomarxilaiset koulukunnat ja mannermaisen filosofian (eksistentiaalismin, fenomenologian) sosiaalitieteisiin huomionsa siirtäneet uusyritykset.⁵ Seuraavassa ei kuitenkaan pyritä selvittämään uuden metodologisen korkeasuhdanteen aatehistoriallisia juuria tai sen esiintuloon vaikuttaneita yhteiskunnallisia tekijöitä. Tarkoituksena on poimia esille vain muutama ongelmaryhmä, saattaa ne ja niistä esitetyt ratkaisut mahdollisimman yhtenäiseen muotoon mahdollisimman vähällä informaatiohukalla ja samalla koko ajan tarkastella ratkaisujen merkitystä yleensä sosiaalitieteitten ja erityisesti politiikan tutkimuksen kannalta.

Ongelmaryhmiä, joita tullaan käsittelemään on neljä: 1) sosiaalitieteitten (ja myös politiikan tutkimuksen) tehtävien määrittämisen ongelma, 2) sosiaalitieteitten

lijän poliittiseen taisteluun osallistumisen ongelma, 3) tutkimuksen tehtävien määrittämisen ja tutkimuksen kognitiivisen (tieteellisen) arvon ongelma ja 4) metodologisen keskustelun aseman ja tehtävien ongelma.

Näistä ryhmistä tietysti ensimmäinen on keskeisin ja määrää keskustelun sävyn. Muita ongelmia katsotaan kahden »uuden» tehtävämäärityksen valossa eikä yleiseen kattavuuteen pyritäkään. Tässä ensimmäisessä ryhmässä taasen tarkastellaan toisaalta »uuden» tehtävien määrittämisen loogista perustaa, toisaalta taas tehtävien toteuttamismahdollisuuksia. Tällöin saamme neljä ongelmaryhmää: 1) yhteiskunnan käsitejärjestelmien transitiivisuuden ongelma, 2) transitiivisyyttä edistävän käsiteanalyysin kommunikoinnin ongelma, 3) kommunikaation asymmetrisyyden ongelma, ja 4) asymmetriaa korjaavan analyysin kommunikoinnin ongelma.

Keskustelun luonne tulee osoittamaan, että lähtökohtana on etupäässä Frankfurtin koulukunnan (lähinnä Jürgen Habermasin) esiinnostamat metodologiset ja sosiaalifilosofiset ongelmat. Ne on kuitenkin pyritty puhdistamaan tarpeettomasta filosofisesta ja sosiaalishistoriallisesta painolastista ongelmien yleisyyden ja käytännöllisen merkityksen korostamiseksi.⁶

Sosiaalitieteitten »uusien» tehtävämääritysten perusta: transitiivisuuden ongelma

Keskustelussamme sosiaalitieteitten nykyisen metodologisen »taisteluvaiheen» puitteissa esille tuoduista »uusista» sosiaalitieteitten tehtävistä voimme lähteä liikkeelle vanhasta tiedonsosiologisesta ongelmanasettelusta. Marxilainen ja mannheimilainen tiedonsosiologia on väittänyt, että tieteellinen tieto (joko kokonaan tai ainakin heikommasta sosiaalitieteellisestä ja humanistisesta päästään) on aina yhteiskuntasidonnaista ja sitoutumattoman tiedon saavuttaminen edellyttää tutkijalta tiettyä erikoista yhteiskunnallista asemaa (vallankumouksen ennakkointiin perustuvaa tai sen kautta tapahtunutta vapautumista väärästä tietoisuudesta, *Freischwebende Intelligenz'*in marginaalista asemaa luokkaristiriitojen välissä). Tällaiset väitteet pyrkivät tekemään tieteenfilosofisen keskustelun ainakin tärkeimmiltä osiltaan tieteen logiikan ulkopuoliseksi empiiriseksi analyysiksi joka väistämättä nivoutuu yhteen analysoijan sosiaalifilosofisten näkemysten kanssa. Näihin tiedonsosiologian pyrkimyksiin tieteen filosofit ovat vastanneet (puhtaasti analyttiselta metametodologiselta kannalta) toteamalla, että yhteiskunnalliset tekijät voivat vaikuttaa tutkimustyön aiheitten valintaan ja tutkimuksen osa-alueille jakautumiseen sekä osin myös välineistön (käsitteiden, teorian, tutkimusmenetelmien) valintaan, mutta tulosten validisuus ja tieteellinen arvo ovat aina yhteiskunnallisista vaikuttavista tekijöistä riippumatta arvioitavissa tieteen sisäisillä kriteereillä. Tällöin tiedonsosiologian kriitikot ovat tehneet selvän eron tieteen sosiologian ja tieteen filosofian välille jät-

tämättä välimaastoa »empiiriseen» metodologiselle keskustelulle, jota tiedonsosiologit ovat yrittäneet harjoittaa.⁷

Nyt ilmeisestikin sosiaalitieteitten »uudessa» metodologisessa keskustelussa on tuotu erittäin voimakkaasti ja kenties myös loogisesti selvemmin esille vanha tiedonsosiologian katsontakanta. Ongelma formuloidaan tiedonsosiologian tapaan siten, että eri tyyppisen tiedon tuottamisen takana uskotaan olevan erilaisia intressejä, jotka määräävät sitten tuotteen (so. tiedon) laadun ja käytön. Jos saattamme intressiteorian sen yksinkertaisimpaan ja myös heikoimpaan muotoon eliminoimalla moniselitteisen intressikäsitteen voimme todeta peruslähtökohtana olevan sen otaksunan, että humanistisella tiedolla ja sosiaalitieteillä on sellaisia mahdollisia funktioita (niiden hankkimalla tiedolla sellaisia käyttötapoja), joita luonnontieteellisellä tiedolla ei voi olla. Tällä otaksunalla traditionaalinen kohdetriangeli luonto—ihminen—ihminen jaetaan kahtia ja väitetään kahden jälkimmäisen pisteen (ihminen—ihminen) tarkastelussa voitavan pyrkiä (ja yleensä — normatiiviseksi kääntäen — pitävän pyrkiä) toisiin tavoitteisiin kuin kahden ensimmäisen pisteen (luonto—ihminen) tarkastelussa.

Kysymys siitä, millä loogisella perusteella pisteiden ihminen—ihminen ja niiden välisten suhteitten eritasoinen tarkastelu (aggregoiden ihminen—ryhmä, ryhmä—ryhmä, ryhmä—yhteisö jne.) eroaa pisteiden ihminen—luonto välisten suhteitten eritasoisesta tarkastelusta johtaa yksilöiden ja ryhmien toisistaan eroavien käsitejärjestelmien transitiivisuuden ja transitiivisuuden tiellä olevien esteiden ongelmaan. Voidaan jo tässä alustavasti nimetä tarkastelumme kohteeksi tulevat sosiaalitieteitten uudet ongelmat jotka ovat tällä perustalla: a) transitiivisuuden edistäminen (sosiaalitieteitten yhteiskunnallista kommunikaatiota edistävä vaikutus), b) transitiivisuuden »väärän leviämisen» ehkäiseminen (sosiaalitieteitten yhteiskunnallista kommunikaatiota oikova korrektiivinen, tehtävä).⁸

Yksinkertaistettuna transitiivisuuden ongelma on se, missä määrin ajan tai (joko funktionaalisen tai alueellisen) paikan suhteen toisistaan erotetut yksilöt ja ryhmät, jotka ovat toisistaan irrallaan ryhmäkohtaisesti määritelleet käsitteellisesti suhteensa luontoon, toisiinsa ja keskinäiseen yhteisöön saavat paneutua toisten yksilöiden ja ryhmien ryhmäkohtaisiin käsitejärjestelmiin ja todella tulkita niissä ilmaistuja suhteita oikein käyttäytymisen ymmärtämisen ja ennakkoinnin kannalta.

Nyt transitiivisuuden ongelma on humanistisissa ja sosiaalitieteissä usein pyritty ottamaan huomioon »vulgääriymmärtämisen» tempun avulla laajennettuna validiteetin ongelmana.⁹ Tällöin otaksutaan, että paneutumalla erikoismenetelmän, »ymmärtämisen» tai jonkin muun samankaltaisen operaation kautta tutkittavien yksilöiden ja ryhmien käsitejärjestelmiin joko tutkimuksen valmistavassa vaiheessa tai kautta koko tutkimuksen tutkijan ja tutkittavien (yksilöiden tai ryhmien) välinen transitiivisuuden ongelma on ratkaistu ja tutkija voi hyvin omin tunnin otaksua, ettei käsitejärjestelmien vastaamattomuus ole väärin nähtynyt normaalein tieteellisin menetelmin saavutettuja tutkimustuloksia. Otta-

matta sen enempää kantaa tällaiseen tutkimusstrategiaan ja sen oikeutukseen, voimme todeta, että on vahvempiakin transitiivisuuden ongelman tulkintoja, jotka johtavat tutkimuksen sekä menetelmällisesti että myös arvopremissien suhteen kokonaan toiselle tasolle kuin millä normaali »positivistinen» tutkimus lepää. Mitä tällainen vahvempi tulkinta tarkoittaa, selvinnee parhaiten esimerkkianalyyseilla.

Ruotsalaisen elokuvan »Intolerance» piti käsitellä ennakkoluuloja ja muukalaisvihaa. Elokuvan tekijät ottivat dokumenttitapaukseksi suomalaisen siirtolaisperheen Tukholman esikaupunkialueella. Perheen vanhemmat olivat nuoria mutta työkyvyttömiä. Kunta oli hankkinut heille hyväkuntoisen asunnon. Tässä he eivät kuitenkaan viihtyneet, vaan katsoivat joutuneensa naapuriensa ja lähiympäristön syrjinnän kohteeksi, ja vaativat uutta asuntoa jossain muualla. Perheen isän huomion herättämiseksi tekemä itsemurhayritys toi asian sanomalehdistön tietoisuuteen, jolloin tapauksesta tuli rotusyrjintäskandaali.

Elokuvan tekijät havaitsivat työssään pian, ettei tapaus suinkaan ollut yksiselitteinen eikä siitä voitu tehdä rotusyrjintädokumenttia. Perhe oli kehittänyt oman käsityksensä tilanteesta ja siitä mikä heidän kannaltaan olisi »oikeudenmukainen» toimenpide tilanteen korjaamiseksi. Käsitys ja toimenpidevaatimukset olivat niin jyrkkiä verrattuna syrjinnän määrään ja perheen pitäytyminen katsontakantaansa niin voimakas, että perheen toimintaa voitiin helposti pitää »poikkeavana» ja tulkita psykologisin termein neuroottiseksi reaktioksi epävarmaan ja outoon elinympäristöön. Sosiaalipoliittisesti tilanteeseen näytti olevan kaksi ratkaisua: a) siirtää perhe uuteen ympäristöön, b) järjestää perhe psykiatriseen sopeuttavaan hoitoon.

Nyt »normaalin» tieteellisen tutkimuksen menetelmiin ja syyanalyysiin sitoutuneen sosiaalitieteellisen tutkimuksen suhde kyseisen esimerkin tapaiseen yhteiskunnalliseen ilmiöön on selvä. Tutkimuksen tasolla ollaan kiinnostuneita niistä syistä, jotka määräävät osapuolten (perheen, naapureiden, joukkotiedotuksen, kunnallisen byrokratian) asenteita ja käyttäytymistä kyseisessä tilanteessa. Soveltavalla tasolla kysymykseksi tulisi, mitä syitä muuttamalla ongelma voidaan ratkaista. Vaihtoehtoisten ratkaisujen välillä taas valinta tapahtuisi enemmän tai vähemmän eksplisiittisesti hyöty/kustannus-arvioiden perusteella (jolloin ratkaisun taustalla oleva utiliteettifunktio ilmeisestikin strukturoituisi ryhmien valtahierarkian huipulla olevan ryhmän, (so. byrokraattien) »julkista» utiliteettifunktiota muistuttavaksi).

Sosiaalitieteellinen tutkimus, joka keskittyy transitiivisuuden ongelmaan joutuu kuitenkin lähtemään toiselta perustalta. Osallistuvat ryhmät (perhe, naapurit, joukkotiedotusihmiset, kunnan viranomaiset) tulkitsevat kyseisen »rotuennakkoluulotapauksen» kukin omasta ryhmän yhteiskunnallisen aseman määräämästä ja myös toisistaan erottamasta käsitejärjestelmästä käsin. Sosiaalitieteilijän tehtäväksi tulee tällöin määrittää, miten kunkin ryhmän tulkinta kyseisestä tapauksesta liittyy ryhmien käsitejärjestelmien yleiseen rakenteeseen, on sen erikoistapaus ja tämän rakenteen avulla ymmärrettävissä.

Kyseisessä esimerkkitapauksessamme on suhteellisen helppoa ehdottaa eräitä yleisen käsitteellisen analyysin mahdollisuuksia. Analyysi voisi lähteä liikkeelle esim. kaikille osallistuville ryhmille yhteisistä »kvasiuniversaalista» tapauksen arviointikriteereistä. Erään tällaisen kriteerin sisältäisi esim. käsite »oikeudenmukaisuus» jota ilmeisestikin kaikki ryhmät käyttäisivät tapausta arvioidessaan ja siihen kantaa ottaessaan. Kuitenkin tämän käsitteen merkitys määräytyisi sen mukaan, mihin muihin ryhmien erilaisissa tilanteissa käyttämiin käsitteisiin se lähinnä sitoutuisi. Kyseisen perheen tapauksessa »oikeudenmukaisuus» voisi sitoutua esim. onnettomuuden ja sen hyvittämisen käsitteisiin, naapuriyhteisössä sosiaalisen kanssakäymisen ja sen palkittavuuden käsitteisiin, joukkotiedotusyhteisössä yhteiskunnallisiin epäkohtiin ja niiden paljastamiseen ja kunnan byrokrattien yhteisössä yksilöiden tasa-arvoisuuden ja yhtäläisen käsittelyn käsitteisiin. Koko analyysi olisi tällöin kolmivaiheinen: kvasiuniversaalisten kriteerien etsiminen, niiden ryhmäkohtainen käsitteanalyttinen hajoittaminen, ja asennoitumisen ja käyttäytymisen tulkinta ryhmäkohtaisten kriteerien avulla.

Nyt on kuitenkin havaittava, että esimerkissämme on kyseessä interaktiiviset ryhmät ja kaikille yhteinen tapaus. Kun kyseessä on ei-interaktiiviset ryhmät (esim. toisistaan ajassa tai paikassa erotetut yhteiskunnat) ja samankaltaiset mutta eivät yhteiset tai vuorovaikutteiset asenteet ja käyttäytymismuodot (esim. muukalaisten syrjintä) ei analyysikaavioitten esittäminen enää ole niinkään helppoa. Asenteiden ja toimintojen tulkintaa voidaan tarkastella kyllä käsitejärjestelmien yleisten toimintakriteerien (»säännöt», »tavat» jne.) kannalta, jotka saavat oman merkityksensä yhteyksistään toisiin saman käsitejärjestelmien kriteereihin, mutta käsitejärjestelmien keskeisten toiminnan tulkintojen vertailu jää vaikeasti toteutettavaksi. Nekin tutkijat, jotka ovat ottaneet transitiivisuuden ongelman ja sille perustuvan käsiteanalyysin sosiaalitieteellisen tutkimuksen ainoaksi mahdolliseksi lähtökohdaksi ovat pikemminkin yksimielisiä siitä, mitä analyysi- ja vertailumenetelmiä ei voida käyttää (esim. tunnepohjainen ymmärtäminen, intentioanalyysi, chomskylainen lingvistiikka) kuin siitä, mitä menetelmiä todella pitäisi käyttää. Kaikkein syvällisimmätkään tämän suunnan edustajat eivät ole edenneet Max Weberiä pitemmälle, sillä jo Weber korosti yleisten luokittelevien kategorioitten (zweckrational, wertrational, traditional, affectuell) merkitystä toimintojen luokittelussa ja analyysissa ja myös tutkijan oman käsitteemaailman rajojen osoittajana.¹⁰

Kuitenkin on mahdollista sanoa tästä toisten yksilöiden ja ryhmien käsitejärjestelmiin paneutumisen ja niiden käsitteellisen analyysin metodologisista peruspremissistä yksi varma negatiivisesti muotoiltu sääntö, tutkijalla ei ole »oikeutta» tulkita käsitejärjestelmää sen sisältö- ja rakenneominaisuuksien loogisen totuuden kannalta tai tarkastella näitä ominaisuuksia käsitejärjestelmään kuulumattomien ulkoisten ja objektiivisesti annettujen tekijäin kausaalisesti määrittäminä. On pyrittävä yleisen käsiteanalyysin avulla tulkitsemaan mitä käsitejärjestelmien käsitteet, niiden käyttöä säätelevät kriteerit ja käsitteiden ja kritee-

rien keskinäiset yhteydet merkitsevät niitä käyttäville yksilöille ja ryhmille ja miten tämä merkitys näkyy käyttäytymisen kautta. Yksilöiden ja ryhmien asenteet, käyttäytyminen ja toiminnot heijastavat yksilöiden ja ryhmien käsitejärjestelmiä ja ovat niistä tehtyjen tulkintojen »testaamisen» ilmiötä.

Transitiivisuuden ongelmaan keskittyvän tutkimuksen metodologian luonnehtiminen yleisellä tasolla jää väistämättä erittäin löyhäksi ja vähäaantiseksi. (Tutkimussuunnan edustajien luonteenomaisuuksiin näyttää muutamia harvoja poikkeuksia lukuunottamatta kuuluvan perusilkeys, joka saa heidät pikemminkin näykkimään ja pilkkaamaan muilla metodologisilla premisseillä toimivia tutkijoita kuin kehittämään omaa tutkimussuuntaansa konkreettisten menetelmien suhteen.) Esimerkkitapauksemme kuitenkin osoittaa, että jonkin tasoinen käsitteellinen analyysi on olemassa kilpailevana vaihtoehtona »positivistiselle» kausaaliseen selittämiseen pyrkivälle tutkimukselle, ja että sen tutkimustulokset ainakin yhteiskunnallisten sovellutusten kannalta ilmeisestikin eroavat jälkimmäisestä.

Sosiaalitieteitten ensimmäinen »uusi» tehtävä: komplementaarinen kommunikaatio

Jos ajattelemme yllä esitettyä yksinkertaista esimerkkitapausta, näyttää transitiivisuuden ongelmaan keskittyvän yleistä käsiteanalyysia käyttävän tutkimuksen yhteiskunnallinen tehtävä yksinkertaisen selvältä. Tutkimuksen tulokset selventävät yksilöille ja ryhmille niitä suhteita, joilla heidän toimintonsa on sidottu heidän käsitejärjestelmiinsä ja joilla toisten yksilöiden ja ryhmien toimintot on sidottu heidän käsitejärjestelmiinsä. Seurauksena on yleinen »ymmärtämyksen» lisääntyminen joka antaa yksilöille ja ryhmille uudet mahdollisuudet esim. toimintojensa tavoitteiden määrittämiseen ja toisten yksilöiden ja ryhmien toimintojen ennakointiin sekä omien toimintojen sopeuttamiseen toisten yksilöiden ja ryhmien toimintoihin. Täten sosiaalitieteellinen tutkimus siis toteuttaa yllä mainittua »komplementaarista» yhteiskunnallista kommunikaatiota edistävää funktiotaan.

»Ymmärtämyksen lisääntyminen» ja »toimintojen sopeuttaminen toisiinsa» näyttävät sinänsä kauniilta lopputuloksilta, mikäli niitä voitaisiin automaattisesti pitää tämältyyppisen yhteiskunnallisen tiedon lopputuloksina (yhteiskunnallisena funktiona). Ylläesitetty löyhä ihannoiva kuva jättää pois laskuista kaksi tärkeää ongelmaa: a) yksilöiden ja ryhmien välinen kommunikatiivinen lähtökohtatilanne jossa sosiaalitieteellinen »käsitteellinen» tieto vaikuttaa, b) kommunikaatioprosessi ja kommunikaatiokanavat, jotka siirtävät sosiaalitieteellisen käsitteellisen tiedon yksilöille ja ryhmille.

Ensimmäisestä ongelmasta voidaan lyhyesti todeta, että eri käsitejärjestelmät

omaavat yksilöt ja ryhmät ovat tai saattavat joutua hierarkiseen järjestykseen vallan ja vallalle perustuvan etuisuuksien jakautumisen suhteen. Hierarkian yläpäässä olevat ryhmät (esim. esimerkkitapauksemme byrokraatit ja joukkotiedotuksen edustajat) voivat muitten etuisuuksiensa vuoksi »ymmärtää» omaa ja muiden käyttäytymistä paremmin ja täten sopeutua paremmin sosiaaliseen ympäristöön tai peräti käyttää »ymmärtämistä» manipulatiivisesti avukseen, kun taas hierarkian alapään ryhmät voivat ilman vastaavaa etua »ymmärtää» itsensä entistä pysyvämmiin sen hetkiseen asemaansa. Tästä perspektiivistä »ymmärtämisen lisääntymisen» ja sopeutumisen jatkoseuraukset näyttävätkin aivan toisilta kuin mitä hyvää tarkoittava tutkija on suunnitellut.

On ilmeistä, että sosiaalitieteilijä voi kuitenkin vaikuttaa antamansa tiedon jatkoseurauksien luonteeseen kahdella tavalla: a) antamalla tieto ulos selektiivisesti joko sisällön tai kohteen suhteen, b) lisäämällä tietoon sen sisältämiä toiminnallisia vaihtoehtoja (»näin tulkitsette tilannetta ja toimitte, kuitenkin voititte tulkita ja toimia näin ja näinkin»). Ensimmäisessä tapauksessa sosiaalitieteilijä voi vaikuttaa ryhmien väliseen hierarkiaan ja sen muutoksiin suuntaamalla tietonsa joko hierarkian ylä- tai alapäässä oleviin ryhmiin tai laskemalla ulos tietoa, jotka koskevat ja/tai hyödyttävät ylä- tai alapään ryhmiä. Toisessa tapauksessa tutkija itse o m a n k ä s i t e j ä r j e s t e l m ä n s ä p u i t t e i s s a luonnostelee tutkimuksen tulosten perusteella toiminnallisia vaihtoehtoja, joita hän tarjoaa mahdollisuuksina yksilöille ja ryhmille sen hetkisen käyttäytymisen ja toiminnan muuttamiseksi. Nyt edellisessä tapauksessa, jolloin halutaan vaikuttaa yhteiskunnalliseen kommunikaatioon sitä oikaisevasti kyseessä ei enää olekaan yhteiskuntatieteitten komplementaarinen, kommunikaatiota edistävä, vaan yleinen uudistava reformoiva funktio. Jälkimmäisessä tapauksessa sosiaalitieteilijät, luodessaan uusia tulkintoja ja toiminnallisia vaihtoehtoja, irrottautuvat siitä tutkittavien käsitejärjestelmästä, jota he ovat yleisellä tasolla pyrkineet tulkitsemaan. Tällöin on kyseessä sosiaalitieteitten yleinen teknokraattinen funktio. Tällöin sosiaalitieteilijät myös menettävät sen edun, jonka he ovat uskoneet saavuttavansa transitiivisuuden ongelmaa ratkovalla menetelmällään: tulosten kommunikoinnin helppouden. Uudet toiminnalliset vaihtoehdotahan muokataan heidän o m a s s a käsitejärjestelmässään, eikä kyseessä enää ole toisten käsitejärjestelmien tulkinta.

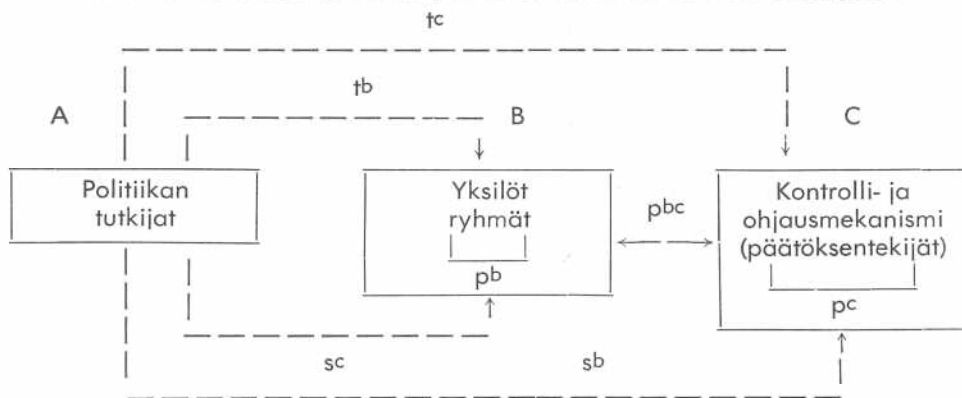
Kaikesta edelläesitetystä voi yleisenä johtopäätöksenä sanoa, ettei transitiivisuuden ongelmaan keskittyvä, käsiteanalyttisellä perustalla oleva sosiaaliteellinen tutkimus voi automaattisesti odottaa tutkimustuloksillaan olevan yhteiskunnallista kommunikaatiota edistävää »komplementaarisen kommunikaation» funktiota. Saattaa tietysti olla niin, että tällaisen tutkimuksen tulokset ovat vaikeammin teknokraattisesti sovellettavissa ja todella myös helpommin kommunikativissa sekä enemmän komplementaarisen kommunikaation funktiota täyttäviä kuin muun tyyppisen sosiaaliteellisen tutkimuksen tulokset. Ero näyttää kui-

tenkin pikemminkin aste- kuin laatuerolta ja sovellutusongelmat ja niihin liittyvät eettiset ratkaisut samoilta kuin muittenkin sosiaalitieteellisen tutkimuksen oppisuuntien kohdalla.

Politiikan tutkimus yhteiskunnallista kommunikaatiota edistävänä tekijänä

Oltiinpa mitä mieltä tahansa sosiaalitieteitten funktiosta komplementaarisena kommunikaationa, voidaan kuitenkin todeta eräitä tähän ajatukseen liittyviä näkökohtia, joista politiikan tutkimus voisi ottaa oppia ja huomata omia puutteitaan. Voimme tarkastella näitä opetuksia seuraavan yksinkertaisen kuvion puitteissa:

Kuvio 1. Poliitiikan tutkimus poliittisen kommunikaation edistäjänä.

t = tutkimuksella hankittu informaatio

s = kommunikoitu tutkimuksen tieto

p = poliittiset prosessit

Kuvion perusajatuksena on, että politiikan tutkimus hankkii analyysin avulla tietoja siitä, mitä päätöksentekijät haluavat tietää »kansasta (tb) ja itsestään (tc) ja edelleen myös tietoa siitä, mitä »kansaa» haluaa tietää päätöksentekijöistä (tc) ja itsestään (tb) ja »vaihtaa» tiedon B:n ja C:n ja niiden eri alaryhmien kesken. Seurauksena on »lisääntynyt ymmärtäminen» ja B:n ja C:n sisäisten poliittisten prosessien (pb, pc) ja välisten poliittisten prosessien (pbc) helpottuminen ja kokonaisuusjärjestelmän »tietoinen» koordinoituminen.

Nyt ilmeisestikin politiikan tutkijat ovat laiminlyöneet omaa kommunikaatio-prosessiaan B:n ja C:n suuntaan (so. eivät ole riittävästi pyrkineet paneutumaan

näiden järjestelmien ja niiden alajärjestelmien käsitejärjestelmiin). Seurauksena on ollut tutkimusta, joka on ollut näiden alajärjestelmien kannalta irrelevanttia ja joita nämä alajärjestelmät eivät ole kyenneet eivätkä halunneet ottaa vastaan. Voimme ottaa yksinkertaisen esimerkin. SMP:n nousua ja kehitystä voidaan ensiksikin analysoida sen kannattajien ammatillisen epävarmuuden, siitä johtuvan vieraantumisen ja taas tästä johtuvan populistisiin vetoomuksiin viettäytymisen avulla. Tämä on normaali »positivistinen» ote. Toinen mahdollisuus on lähteä analysoimaan käsitteellisesti niitä »kvasiuniversaalisia» kriteereitä, joilla SMP:n kannattajat arvioivat itse poliittista järjestelmää, poliittisia päätöksentekijöitä ja toisia yhteiskunnan poliittisesti relevantteja ryhmiä sekä osoittaa, miten nämä käsitteet määräytyvät SMP:n kannattajien kokonaiskäsitejärjestelmien puitteissa. Ilmeisestikin jälkimmäisen tyyppinen tieto on todella helpommin kommunikoitavissa ja sellaisenaan myös SMP:n kannattajien ja muiden ryhmien keskeistä ymmärtämystä lisäävää. Edellisen tyyppinen tieto taas on formuloitu tutkijan kausaaliperusteisen käsitejärjestelmän puitteissa ja siten vaikeasti kommunikoitavaa: sen vastaanottaminen edellyttäisi poliittisten ryhmittymien ja päätöksentekijäin »käsitteellistä paneutumista» tutkijain käsitejärjestelmään ja transitiivisuuden ongelman voittamista tähän suuntaan (joka — tieteellisen käsitejärjestelmän omaksumisen vaikeuden tuntien — on vaikeasti toteutettavissa). Lisähankaluutena on se, että ei-tieteellisten yksilöiden ja ryhmien käyttäytymistä koskevien käsitejärjestelmien osissa kausaalisesti määräytyvä käyttäytyminen tai toiminta saa usein halventavan merkityksen: yksilöiden ja ryhmien väitteet ja argumentit tuhoataan ad hominem -tyyppisillä väitteillä toteamalla etteivät he todella »tarkoita» mitä he sanovat, vaan vain sanovat asiat näistä ja näistä »syistä». Täten kausaalianalyysi usein enintään vain voimistaa konflikteja alajärjestelmä B:n sisällä ja alajärjestelmien B:n ja C:n välillä. Voidaan otaksua, että transitiivisuuden ongelmasta liikkeelle lähtevä käsiteanalyttinen tutkimus ei vastaavasti tuota lisäpolttoainetta konflikteihin.

Edellä jo totesimme, että käsitteelliselläkin perustalla oleva sosiaalitieteellinen tutkimus kuitenkin muuttuu poliittiseksi siinä vaiheessa kun se luopuu pelkästä tulkitsemisesta ja antaa ohjeita, miten yksilöiden ja ryhmien pitäisi tulkita omia ja toistensa käsitejärjestelmiä ja miten heidän sitten pitäisi orientoitua näiden tulkintojen mukaisesti käyttäytymisessään ja toiminnoissaan. Kysymys ei ole pelkästään siitä, että toiminnalliset vaihtoehdot tulevat formuloiduksi tutkijain käsitejärjestelmissä ja ovat siten vaikeita kommunikoida, vaan tällä ongelmalla on vielä poliittisempikin leimansa. Tiedon virta on yksisuuntainen B:stä ja C:stä A:han ja B ja C eivät luonnollisesti kykene hankkimaan vastaavaa tietoa A:sta, A:n tavasta formuloida toiminnallisia vaihtoehtoja, ja näitten toiminnallisten vaihtoehtojen formuloinnin yhteyksistä tutkijain yleiseen käsitejärjestelmään ja sen edellyttämiin toimintoihin. Täten siis A on ainakin teoreettisesti katsoen asymmetrisessä informaatio-suhteessa empiirisellä tasolla B:hen ja C:hen, joskin jälkimmäisillä on luonnollisesti oikeus olla hyväksymättä A:n tarjoamia toimin-

nallisia vaihtoehtoja. Mikä on kuitenkin tärkeää tässä, on se ettei transitiivisuuden ongelmaan keskittyvä käsiteanalyttisellä perustalla oleva tutkimuskaan väistä tiedemies/teknokraattien valta-aseman ja kontrollin ongelmia.

Yhteenvetäen voimme todeta, että transitiivisuuden ongelmaan perustuva ajatus sosiaalitieteistä yhteiskunnan komplementaarisena kommunikaationa on politiikan tutkijallekin opettavainen. Ensiksikin se saa hänet tarkemmin pohtimaan tutkimuksensa asemaa kolmiossa A—B—C ja harkitsemaan kommunikaatio-ongelmien perspektiivistä mitä hän tekee, kenelle hän tekee, ja mitä mahdollisuuksia hänellä on vaikuttaa kommunikoimalla sitä, mitä hän tekee. Toiseksi tämä ajatus saattaa tieteen ja teknokratian ongelman »syvällisempään» valoon: tieteen omaama informaatio sinänsä ei anna sille valtaa, vaan keskeistä nimenomaan on tieteen oma käsitejärjestelmä, jota ulkopuolisen ei-tiedemiehen on lähes mahdotonta (itse tiedemieheksi muuttumatta) omaksua.

Transitiivisuuden ongelman nurja puoli: kommunikaation kumulatiivinen asymmetrisyys

Edellä on jo pariinkin otteeseen viitattu siihen, miten yksilöiden ja ryhmien hierarkinen asema laajassa sosiaalisessa järjestelmässä (esim. yhteiskunnassa) määrää heidän kykyään vastaanottaa ja käyttää informaatiota. Vastaavasti luonnollisesti hierarkinen asema määrää yksilöiden ja ryhmien kykyä lähettää informaatiota ja vaikuttaa sen avulla.

Periaatteessa kaikki kommunikaatioprosessit joita voidaan analysoida lähettäjän, vastaanottajan, sanoman (informaation) ja kanavan käsittein ovat asymmetrisiä vallan suhteen. Voidaan näet väittää, että lähettäjä on aina valta-asemassa vastaanottajan suhteen, koska hänellä on ainakin hetkellinen kommunikaation tulevaa kehitystä määrävä etulyöntiasema. Vaikka ajattelisimmekin, että kommunikaatiossa tapahtuisi jatkuvaa ja välitöntä dialogia siten, että lähettäjä välittömästi muuttuu vastaanottajaksi ja vastaanottaja lähettäjäksi, ei tämä empiirinen tosiasia muuta kommunikaatiorelaation väistämätöntä asymmetrisyyttä. Lisäksi empiirisellä tasolla asymmetrisyys ilmeisestikin on lähes aina kumulatiivista. Kommunikaatioprosessi voidaan tulkita pelitilanteeksi, jossa etuisuudet johtavat voittoihin, voitot uusiin etuisuuksiin jne. Jos kommunikaatioprosessin alussa valtasuhteet olivat toiselle osapuolelle epäedullisia valta-asemassa oleva osapuoli tavallisesti käyttää asemaansa kommunikaatiivisten etuisuuksien saavuttamiseen (oikeus kommunikoida enemmän, useammin, informaation hankkiminen »kommunikaatiotaisteluun»), kommunikaatiiviset etuisuudet takaavat suuremman todennäköisyyden upottaa haluttu sanoman vastaanottajaan. Tällöin vastaanottaja yksityisiä sanomia hyväksyessään yleensä myös hyväksyy lähettäjän etuoikeutetun aseman auktoritatiivisena informaation lähteenä, jonka lähettämiin sanomiin on uskottava ja jonka ajatukset on hyväksyttävä. Täten

siis kommunikaatioprosessi tuo alkuperäiseen vallan asymmetrisyyteen oman »lisäarvonsa», jonka määrä ilmeisestikin kommunikaatioprosessin luonteesta johtuen on jatkuvasti kasvava.

Ajatukset kommunikaatioprosessin asymmetrisyydestä, sen valta-aseman eroja lisäävästä vaikutuksesta ja vallan kommunikatiivisen lisäarvon kumuloitumisesta voidaan yhdistää lähtökohtanamme olleeseen käsitejärjestelmien transitiivisyyden ongelmaan. Totesimme transitiivisyyden ongelman koskevan »ajassa tai paikassa» erotettujen yksilöiden ja ryhmien mahdollisuuksia siirtyä omasta käsitejärjestelmästä toisten yksilöiden ja ryhmien käsitejärjestelmien »sisälle» tulkiten ja ennakoiden niiden ymmärtämisen kautta oikein käsitejärjestelmän »omistajien» käyttäytymistä ja toimintoja. Nyt jo ajatus »ajassa ja paikassa erottamisesta» sisältää usein myös ajatuksen yksilöiden ja ryhmien valtahierarkiasta. Ajassa toisia edeltävät yksilöt ja ryhmät (esim. lasten vanhemmat, vanhempi sukupolvi) hallitsevat kommunikaatiokanavia ja voivat siten tämän asymmetrisyyden perusteella panna alulle kommunikatiivisen lisäarvon hankkimisprosessin. Samoin funktionaalisesti (esim. työnjaon kautta) toisistaan erotettujen yksilöiden ja ryhmien välillä ilmeisestikin on lähes aina valta-aseman eroja (kaikkein selvimpiä tietysti työnjaon aggregoituminen luokkaeroiksi) jotka vastaavasti johtavat kommunikatiivisen lisäarvon hankkimisprosessiin ja valta-asemaerojen voimistumiseen (väärän ideologian ongelma). Sama koskee myös alueellisesti erotettuja yksilöitä ja ryhmiä: interaktiivisessa tilanteessa syntyy väistämättä keskusta/periferia-asetelmia, jotka osoittavat vallan epätasaista jakautumista.

Yllä esitetystä seuraa se johtopäätös, etteivät käsitejärjestelmien rajat seuraakaan varsinaista »objektiivisesti» annettua yksilöitä ja ryhmiä toisistaan erottavaa kriteeriä, vaan valtaerot »siirtävät» käsitejärjestelmien rajoja valta-asemassa olevien yksilöiden ja ryhmien eduksi siten että alemmalla valtahierarkian tasolla olevat yksilöt ja ryhmät omaksuvat korkeammalla tasolla olevien yksilöiden ja ryhmien käsitejärjestelmät joko kokonaan tai osittain. Tämä taas merkitsee edelliselle pysyvää vallan »kommunikatiivisen lisäarvon» saavuttamista joka kumulatiivisesti vahvistaa heidän asemaansa.

»Kommunikatiivisen vallan lisäarvon» käsite ja ajatus siitä, että alemmassa valta-asemassa olevat yksilöt ja ryhmät omaksuvat ylemmässä olevien käsitejärjestelmät johtaa meidät sosiaalitieteitten toiseen »uuteen» tehtävään, so. yhteiskunnan korrektiivisena kommunikaatiojärjestelmänä toimimiseen. Perusajatuksena tällöin on, että sosiaalitieteilijät voivat tutkimuksillaan todeta yksilöiden ja ryhmien välisen kommunikatiivisen asymmetrian ja siihen perustuvan »vallan kommunikatiivisen lisäarvon» (»väärän ideologian») sekä omalla toiminnallaan korjata asymmetriaa ja poistaa kommunikatiivista lisäarvoa.

Nyt ilmeisestikin sosiaalitieteilijä voi ensiksikin toimia »korjaavasti» pyrkimällä suoraan muuttamaan yksilöiden ja ryhmien välisiä valtasuhteita antamalla informaatiota valikoiden joko laadun suhteen tai niitten ryhmien suhteen

joiden asemaa halutaan parantaa. Tämä menetelmä vetää sosiaalitieteilijän väistämättä mukaan yksilöiden ja ryhmien väliseen valtataisteluun. Sama koskee kuten yllä jo todettiin — sosiaalitieteilijää silloin kun hän lähtee strategisine neuvoin hankkimansa tieteellisen tiedon perusteella auttamaan tiettyjä yksilöitä ja ryhmiä tavalla joka kohottaa heidän valta-asemaansa. Molemmissa tapauksissa voidaan puhua sosiaalitieteistä »poliittisesti» korrektiivisena kommunikationa.

Nyt voidaan kuitenkin ajatella erästä edellä esitettyä yleisempää ja vähemmän »poliittista» tapaa, jolla sosiaalitieteellinen tieto ja sen levittäminen voi toimia »korrektiivisena kommunikationa» yhteiskunnassa. Sosiaalitieteilijät voivat nimittäin keskittyä tutkimaan yksilöiden ja ryhmien yleistä asemaa (ja erikoisesti heidän asemaansa valtahierarkiassa), osoittaa millä tavoin he ovat sidottuja toiminnoissaan ja käyttäytymisessään tähän asemaan ja miten tämä asema määrää heidän käsitejärjestelmiään ja niiden puitteissa tapahtuvaa oman aseman ja tilanteen määrittämistä. Välittämällä tätä tietoa yksilöille ja ryhmille sosiaalitieteilijä voi saada yksilöt ja ryhmät havaitsemaan sen eron joka vallitsee heidän todellisen asemansa (aseman määrittämien toiminta- ja käyttäytymismahdollisuuksien) ja heidän omasta asemasta (toiminta- ja käyttäytymismahdollisuuksista) omien käsitejärjestelmiensä puitteissa luoman kuvan välillä. Tällöin tietoisuus erosta antaa heille mahdollisuuden ryhtyä yksilö- tai ryhmäkohtaiseen toimintaan kyseisen eron poistamiseksi ja/tai todellisen asemansa parantamiseksi.

Tällä tavalla formuloituna sosiaalitieteitten korrektiivinen funktio saa tietyn terapeutin käsittelyn luonteen ja metodologisessa keskustelussa puhutaankin tässä tapauksessa usein vapauttavasta l. emansipatorisesta tiedosta.¹¹

Kaikkein yleisimmällä tasolla voisi ajatella, että pelkästään »objektiivisen» aseman ja »käsitejärjestelmän vääristämisen aseman» välisen eron osoittaminen riittäisi jo »vapauttavan» tai »korrektiivisen» vaikutuksen aikaansaamiseen. Tämä on kuitenkin heikko tulkinta, jota emansipatorisen sosiaalitieteellisen tiedon käytön ehdottajat eivät pidä riittävänä. Valtaeroihin, asymmetriseen, kommunikaatioon ja kommunikatiivisen lisäarvon kumulaatioon perustuva »vääristynyt kuva» todellisesta asemasta yleensä sisältää myös analyysia siitä, miksi yksilöiden ja ryhmien asema järjestelmässä on se mikä se on. Tästä johtuen sosiaalitieteellinen tutkimus joutuu selvittämään ennen kaikkea niitä syitä, jotka määräävät yksilöiden ja ryhmien asemaa sosiaalisessa järjestelmässä, jotta syyanalyysi »kumoaisi» käsitejärjestelmän argumentit. Asetelma on luonnollisesti sama kuin psykoanalyysissa jossa käsiteltäviä yksilöitä koskevan syyanalyysin (esim. psykoanalyttisistä teorioista johdetut alitajuiset eroottiset sitoutumiset) kommunikoidaan yksilöille, jotka sitten suhteet tiedostaen »vapautuvat» muuttamaan käsitystään itsestään ja suhteistaan ihmisiin ja maailmaan ja myös tähän käsitykseen perustuvaa käyttäytymistään. (Analogiaa voidaan tietysti jatkaa toteamalla, että asymmetrisen kommunikaation kautta vääristyneen

käsitejärjestelmän ja yksilöiden ja ryhmien yhteiskunnallisen aseman vastamattomuuden ongelma on rakenteeltaan ja ratkaistavuudeltaan samaa — tosin yksinkertaisempaa — tyyppiä kuin psykoanalyysin yksilöiden viettirakenteen, ulkoisia vaikutteita ottavan rakenteen ja kontrolloivan rakenteen väliset vastamattomuusongelmat).

Kuva sosiaalitieteistä kausaalianalyysia kommunikoivana ei-poliittisena »terapeuttisena» korrektiivisena kommunikaationa tuntuu sinänsä yhtä viehättävältä ja kauniilta kuin edellä maalattu ensimmäinen kuva sosiaalitieteellisen transitiivisuuden ongelmaan keskittyvän käsiteanalyttisen tutkimuksen yhteiskunnallista kommunikaatiota helpottavasta ja yksilöiden ja ryhmien välistä yhteisymmärrystä lisäävästä funktiosta. Mutta ilmeisestikin tämäkin kuva murenee realistisen analyysin parilla puraisulla.

Kausaalianalyysin kommunikointi ja kommunikoidun kausaalianalyysin vaikutukset

Terapeuttisen korrektiivisen kommunikaation kauniin kuvan ongelmia on ilmeisestikin kaksi. Ensimmäinen on luonnollisesti kausaalianalyysin kommunikointavuus, sanoman »läpisaanti» ja se muoto, jossa sanoma todella menee läpi. Toinen ongelma on kommunikoidun kausaalianalyysin jatkoseuraukset: ovatko ne todella »terapeuttisia», ja jos ovat niin millä tavoin.

Edellä jo todettiin Kuvio 1. yhteydessä ne vaikeudet, joita »helpoimmankin» käsiteanalyttisen tutkimuksen tulosten kommunikoinnin yhteydessä syntyy. Kausaalianalyysi on kaikkein nimenomaisesti tieteiden käsitejärjestelmän puitteissa kehitetty suhtautumistapa ilmiöihin, ja juuri sitä on vaikeaa kommunikoida sen paremmin päätöksentekijäin kuin yksilöiden ja ryhmien suuntaan. Jokainen kommunikaatiota »helpottava» muunnos tai kausaalianalyysin formulointi käyttäytymisvaihtoehtojen muotoon taas merkitsee »vallansiirtoa» muutokset tehneille tai vaihtoehdot formuloineelle tieteellisen käsitejärjestelmän edustajalle. Tällöin tuskin enää voidaan puhua »puolueettomasta» terapeuttisesta kommunikaatiosta, jonka johtavana ajatuksena on omasta käyttäytymisestäään sitä määrävistä tekijöistä tietoja saavien henkilöiden ja ryhmien omakohtainen uudelleenorientoituminen.

Edellä todettiin jo myös, että henkilöön tai ryhmään kohdistuva kausaalianalyysi saattaa usein olla henkilölle tai ryhmälle vastenmielinen (vrt. potilaan vihamielisyys psykoanalyysissa), josta johtuen he kieltävät analyysin arvon. Sosiaalitieteiden kausaalianalyysin kommunikoinnissa on tutkija/tiedon vastaanottaja — asetelma (toisin kuin psykoanalyysissa) »avoin», josta johtuen vastaanottaja voi kieltäytyä tiedosta täydellisesti (psykoanalyysissa taas analysoija on pysyvässä valta-asemassa). Lisäksi yleinen tiedon vapaus ja informaation kulku

saattaa nopeasti siirtää »terapeuttiseksi» tarkoitetun kommunikaation osaksi poliittista taistelua.

Näitä kohtia on hyvä valaista esimerkillä. Voimme ajatella, että kausaali-analyysissa on osoitettu alempien yhteiskuntakerrosten kärsivän »tasa-arvoisesta» rikoslaista, koska huono taloudellinen asema estää tiedontason kohottamisen ja tämä taas johtaa toisaalta kykenemättömyyteen käyttää »tasa-arvoista» oikeuslaitosta yhtä hyvin kuin mitä ylemmät yhteiskuntakerrokset tekevät, toisaalta varsinainen asymmetria taas saa heidät sinisilmäisemmin uskaan »tasa-arvoisuusideologiaan» joka vain heikentää heidän asemaansa (kommunikatiivinen lisäarvo paremmassa asemassa oleville). Nyt ilmeisestikin tällaisen kausaalianalyysin kommunikoiminen tosiasiatasollakin on erittäin vaikeaa itse huonossa asemassa oleville, koska he varmasti eivät ole halukkaita myöntämään asemaansa, siitä johtuvaa »heikkoutta» ja »herkkäuskoisuuttaan». Toisaalta taas tämän tyyppinen kausaali-informaatio leviää ja joutuu helposti varsinaisen ryhmäkohtaisen poliittisen taistelun aseeksi: nyt esim. joku poliittinen puolue saattaa käyttää ylläolevaa tietoa todistuksena yhteiskunnan »luokaluonteesta» ja vallankumouksen tarpeellisuudesta, ja joku toinen vastakkaisen siiven puolue leimaa tämän jälkeen tutkimuksen propagandaksi. Tällaisten vastareaktioiden jälkeen on varmasti enää vaikeaa puhua tutkimuksen »terapeuttisesta» vaikutuksesta.

Kaikkeen ylläolevaan voidaan vain terapeuttisen tiedon kannattajien puolesta vastata yhdellä tavalla. Tutkijan on kausaalianalyysin kommunikoimisen jälkeen jatkettava dialogia ja jatkoanalyysillä pyrittävä ennustamaan ja osoittamaan yksilöille ja ryhmille syyt heidän vastustukseensa ja edelleen osoittamaan poliittisen taistelun ja sen käyttämien kommunikaatiomenetelmien luonne ja tätä luonnetta määrävät tekijät. Kaikkiaan tämä »dialogi ja jatkoanalyysi» ajatus ei tähtää muuhun kuin siihen, että kausaalisesti annettu informaatio voi ilman henkilökohtaisia ja poliittisia esteitä olla yksilöiden ja ryhmien terapeuttisesti käytettävissä. Käyttävätkö he todella sitä näin, on taas toinen ja auki jäävä kysymys, jonka empiirinen todellisuus vain voi osoittaa.

Lyhyesti voi edelleen viitata konkreettiseen kommunikaatio-ongelmaan: miten ja mitä kautta sosiaalitieteilijä voi saattaa tutkimuksensa yksilöiden ja ryhmien tietoon, jotta he todella voisivat käyttää sitä »terapeuttisesti». Ilmeisestikin tämä tulee riippumaan tieteen omista kommunikaatiovälineistä ja myös yhteiskunnallisesta kommunikaatiojärjestelmästä. Edellisistä tärkein lienee tieteelliseen työhön liittyvä yleinen opetustoiminta (yliopisto-opetus) ja tieteellinen ja populaaritieteellinen julkaisutoiminta. Missä mitassa taas tällainen suoepa tieteellinen kommunikaatio leviää todella laajemmille ryhmille riippuu sitten formaalisesta kommunikaatiosta ja sen »ketjureaktioista». Jälkimmäisistä taas joukkotiedotusvälineet ovat nyky-yhteiskunnan tärkeimmät ja niiden hallinnasta ja niissä työskentelevistä henkilöistä sekä heidän kyvystään omaksua kausaalinen kriittinen katsontakanta riippuu paljon, missä määrin sosiaalitieteitten voi-

daan odottaa voivan täyttää terapeuttista korrektiivisen kommunikaation funktiotaan.

Kaikki edelläoleva on vain sanottu osoitukseksi siitä, että looginen, kaunis ajatus puolueettomasta terapeuttisesta kausaalianalyysin kommunikoinnista hajoo kokonaiseksi myriadiksi täysin konkreettisia empiirisiä kysymyksiä sosiaalitieteilijän vallasta, hänen dialogistaan »asiakkaiden» kanssa, hänen halustaan ruokkia tai olla ruokkimatta puoluepohjaista poliittista taistelua ja hänellä käytävissä olevista kommunikaatiovälineistä ja hänen kyvystään käyttää niitä.

Jos lähemme tarkastelemaan toista »terapeuttisen korrektiivisen kommunikaation» ongelmaa, so. kommunikoidun kausaalianalyysin mahdollisia seurauksia ja sitä, voivatko todella olla »terapeuttisia» ja mikä terapeuttisuuden arvo on, hajoo tarkastelu samalla tavalla erittäin konkreettisiksi kysymyksiksi. Voimme lähteä liikkeelle terapeuttisuuden arvosta, joka on yleisin kysymys ja ilmeisen selvä arvo-ongelma.

Voimme taas käyttää psykoanalyttista analogiaa. Freud itse kirjoitti seuraavasti:

»Ihmisten, jopa analyttikkojen, arvottomuus on aina tehnyt minuun syvän vaikutuksen, mutta miksi analysoitujen ihmisten pitäisi olla parempia kuin muiden. Analyysi saa aikaan yhtenäisyyttä, mutta ei välttämättä hyvyttä.»¹²

Sosiaalitieteitten kielelle kääntäen: vaikka kausaalilla perustalla oleva terapeuttinen korrektiivinen kommunikaatio saisikin sanomansa perille ja »vapauttaisi» yksilöitä tai ryhmiä seurauksena olisi enintään yksilöiden ja ryhmien »objektiivisen» yhteiskunnallisen aseman ja siitä »subjektiivisen» oman käsitemallin puitteissa luodun kuvan tasapainottuminen jälkimmäistä muuttamalla. Mitä seurauksia tällä sitten olisi on mahdotonta yleisen analyysin puitteissa sanoa. Erittäin karkeasti voidaan kuitenkin sanoa, että seuraukset riippuvat kahdesta seikasta: minkätyyppinen tutkijan tutkimusstrategia on, eli minkä tyyppiseen kausaaliseen selitykseen yksilön tai ryhmän aseman suhteen pyritään, b) mitä substantiivista aluetta tutkimus koskee. Molemmat kohdat ovat sosiaalitutkimuksen kannalta erittäin tärkeitä mutta ne on tässä sivuutettava molemmat parilla lauseella.

Ensiksikin kommunikoidun kausaaliselityksen vaikutukset ilmeisestikin riippuvat suuresti siitä systeemitasosta (aggregaattitasosta) jolta selittävät tekijät poimitaan tai jolla ne operationalisoidaan. Jälleen voidaan sanoa erittäin karkeasti, että psykologisoiva yksilötasoinen kausaalinen selittäminen saattaa johtaa vapautumisen asemasta joko sopeuttamiseen ja tilanteen hyväksymiseen sekä kausaalianalyysin käyttöön ryhmäkohtaisena taisteluseena toisia »huonoista motiiveista» toimivia ryhmiä vastaan, kun taas voimakkaan deterministiseen selittämiseen pyrkivät korkeimman systeemi- ja aggregaattitasojen muuttujia käyttävä selittäminen saattaa kommunikoiduna johtaa alistuneisuuteen, vieraan-

tumiseen tai irrationaaliseen päämäärätiedottomaan toimintaan.¹³ Väistämällä näitä äärimmäisyyksiä esim. jonkintyyppisen kontekstuaalisen selittämisen kautta voidaan päätyä todella »vapautuneeseen toimintaan», mutta mitä se on ja mitä jatkoseurauksia sillä taas on jää vain arvailujen varaan.

Substantiivisen alueen kannalta on taas tärkeää, muodostuuko kausaalinen analyysi relevantiksi laajoille ryhmille, joissa voi tapahtua identifioitumisprosesseja ja näiden kautta »vapautumisen» ketjureaktioita. Jos kausaalianalyysi koskee suppeaa ja/tai sosiaalisesti hajanaista ryhmää (esim. rikolliset, homoseksuaalit, toinen tai toinen sukupuoli) ei vertailu- ja identifioitumisprosesseja pääse syntymään ja vaikka »vapautumista» väärästä käsitejärjestelmästä (esim. seksuaalisesta syyllisyydestä) tapahtuisikin yksilöiden tai suppeiden ryhmien osalta, laajemmat sosiaaliset seuraamukset jäisivät vähäisiksi. Vertailu- ja identifioitumisprosessien kannalta marxilainen luokkakäsite on luonnollisesti ihanteellinen lähtökohta »vapautumisprosesseille».

Jo nämä pari huomautusta osoittavat, että kausaalianalyysin käyttö »vapauttavana» yhteiskunnallisena terapeuttisena kommunikaationa on sinänsä monisärmäinen kysymys, jota ei suinkaan saa ratkotuksi loogisilla fiäteilla, vaan vain eri tyyppiseen sosiaalitieteelliseen tutkimukseen ja sen jatkoseurauksiin keskittyvällä analyysillä ja empiirisellä tutkimustyöllä. »Vapautumiseen» ja psykonalyyysin tapaiseen terapeutisuuteen pyrkiminen näyttävät hyviltä arvoilta sinänsä — ja kuten myöhemmin näemme, voivat olla hyviä metodologisia ohjesääntöjä — mutta lopullinen eettinen arvo, joka riippuu tutkimusten tuloksien laadusta ja niiden kommunikoinnin jälkeisistä jatkoseurauksista johtaa paljon spesifisimpiin arvokysymyksiin ja kannanottoihin yksityisten tutkimusten arviointien kautta.

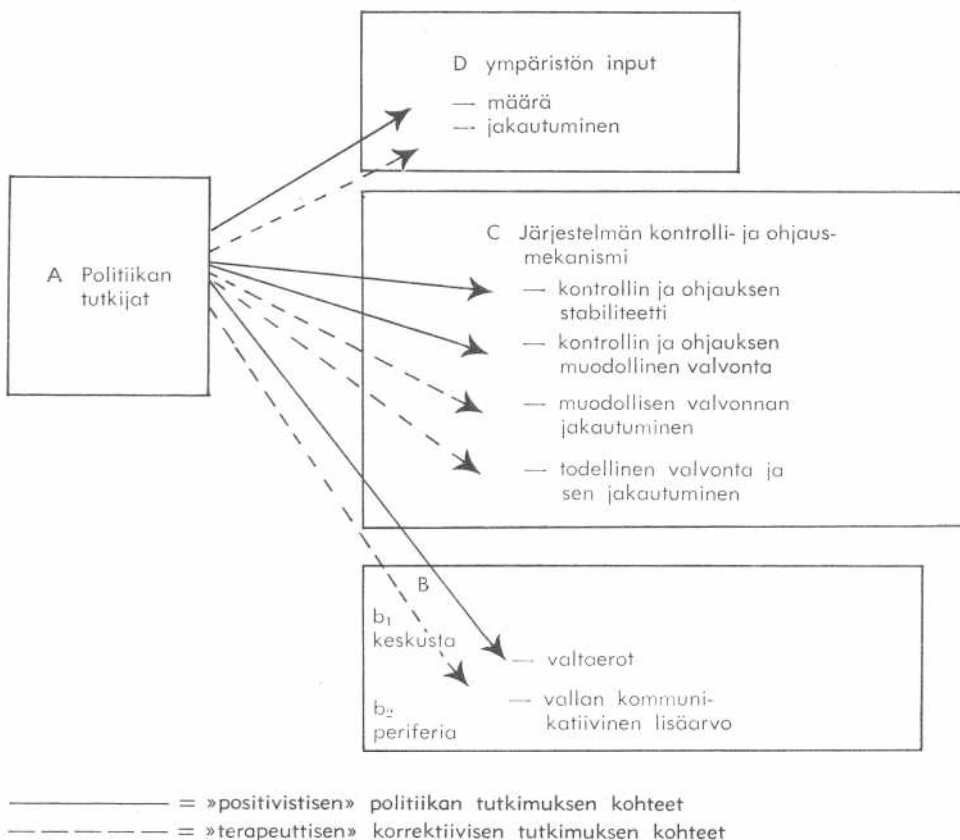
Politiikan tutkimus terapeuttisena korrektiivisena yhteiskunnallisena kommunikaationa

Kuitenkin oltiinpa mitä mieltä tahansa sosiaalitieteitten funktiosta terapeuttisena korrektiivisena kommunikaationa, voidaan kuitenkin todeta jälleen eräitä tähän tulkintaan liittyviä näkökohtia, joista politiikan tutkimus voisi ottaa opikseen ja huomata omia puutteitaan. Voimme tarkastella näitä opetuksia kenties jälleen seuraavalla sivulla olevan yksinkertaisen kuvion puitteissa.

Kuviossa (toisin kuin Kuviossa 1) on »varsinainen järjestelmä» jakautunut hierarkisesti keskustaan ja periferiaan, josta keskusta on valta-asemassa yleensä sekä erityisesti järjestelmän kontrolli- ja ohjausmekanismin suhteen. Tämä valta-asema johtaa myös kommunikaation asymmetriaan ja keskustan »kommunikatiiviseen lisäarvoon» joka lujittaa keskustan valta-asemaa ja oikeutta käyttää kontrolli- ja ohjausmekanismeja tilanteen muuttumatta.

Nyt »positivistit» politiikan tutkijat ovat suuressa määrin keskittyneet kol-

Kuvio 2. Poliitiikan tutkijan asema valtdifferentioituneessa järjestelmässä

meen ongelmaryhmään: 1) järjestelmän B—C stabiliteettiin (b_1 , b_2 :n uskon järjestelmän legitimiisyydestä, näiden alaryhmien poliittiseen sosialisointumiseen), 2) b_1 ja b_2 :n muodolliseen C:hen suuntautuvaan kontrolliin (äänestys, valitustiet, kritiikki), 3) C:n tehokkuus B—C järjestelmän ympäristöltään saaman inputin suhteen (päätöksenteon rationaalisuus, järjestelmän tehokas voimavarojen hyväksikäyttö, suunnittelu). Nyt jos katsotaan vastaavia ongelmia »korrektiivisen kommunikaation» perspektiivistä muuntuu ensimmäinen kysymys kysymykseksi siitä, missä määrin 4) b_2 :n hyväksymä B—C järjestelmän legitimiisyys perustuu b_1 :n kommunikatiiviseen ylivoimaisuuteen, toinen kysymys kysymykseksi 5) B:n todellisista vaikutusmahdollisuuksista ja niiden jakautumisesta b_1 ja b_2 :n kesken ja kolmas kysymys kysymykseksi 6) ympäristöltä saadun inputin jakautumisesta b_1 ja b_2 :n kesken.

Emme tietysti voi väittää, etteivät politiikan tutkijat olisi kiinnittäneet huomiota näihinkin kysymyksiin. Vaikka jättäisimme Marxin ja marxilaiset sekä (erikoisesti kansainvälisen järjestelmän) neomarxilaiset tulkinnat huomioonottamatta on meillä jäljellä koko michelsiläis-moscalais-paretolainen perinne ja laaja nykyaikainen eliittitutkimus. Kuitenkin juuri uudemmassa tutkimuksessa on hämärtynyt kaksi seikkaa. a) Kommunikatiivisen lisäarvon syntyminen helpoudesta johtuen on melkein mahdotonta ajatella järjestelmää, jossa valtaerot eivät väistämättä ilmaannu ja voimistu. Tällöin jatkuvaa valtaeroihin, niiden syihin ja kommunikaatiivisiin seurauksiin keskittyvää tutkimusta ja tutkimusten tulosten kommunikointia voidaan käytännölliseltä kannalta pitää politiikan tutkijan ensisijaisena tehtävänä, b) ettei valtaa käyttävän suppean eliitin ja sen muodostumisen ongelmat ole keskeisiä, vaan keskeisiä ovat heikon kommunikaatio- ja informaatio asemansa vuoksi väärän ideologian omaksuvien »vallattomien järjestelmän osien» ongelmat. Tällöin taas voidaan politiikan tutkimuksen tavoitteeksi määrittää näiden järjestelmän osien aseman ja siihen vaikuttavien syiden selvittäminen ja kommunikointi.

Nyt on erikoisesti syytä huomata, että jos politiikan tutkimuksen funktiona pidetään korrektiivisena kommunikaationa olemista, se tavallaan edellyttää että politiikan tutkimus (A) käsitetään pysyväksi B—C järjestelmän alaosaksi, jonka tehtävänä on nimenomaan »kontrolloida» yhteiskunnan valtaeroja ja estää kommunikaatiivisen lisäarvon muodostuminen. Tavallaan voidaan katsoa, että michelsiläis-moscalais-paretolainen perinne, joka näki väistämättömän ristiriidan eliitin ja ei-eliitin välillä itse asiassa omaksui tämän roolin yhteiskunnassa osoittamalla, että kaikkia eliittejä voi ja pitää kritisoida. Myöhempi politiikan tutkimus, joka on ollut kiinnostunut esim. poliittisen kilpailun ja opposition olemassaolon merkityksestä vallassaolevien vallan kontrolloimiseksi on ottanut isoiloituvan ja samalla teknokraattisen otteen pitäessään ongelmaa ratkaistavana ja ratkaisun toteuttamista »demokraattisten» päätöksentekijäin tehtävänä.

Korrektiivista kommunikaatiota tehtävänään pitävä politiikan tutkimus tuo edellä mainittujen todellisen vallan ja hyötyjen jakautumisen kommunikaatiivisen lisäarvon ehkäisemisen ja jatkuvan kritiikin lisäksi luonnollisesti esiin joukon pienempiä ongelmia. Tällaisia ovat esim. kysymykset siitä, koska politiikan tutkijan pitää ja koska hän saa esiintyä asiantuntija-teknokraattina (kun hän ei lisää toiminnallaan kommunikaatiivista lisäarvoa) ja miten suunnittelu on kytkettävä kontrolli- ja ohjausmekanismeihin (siten että suunnittelutoiminnasta saatu informaatio ei koidu vain kontrolli- ja ohjausmekanismeja hallitsevien hyväksi).

Luonnollisesti ratkaisemattomaksi ongelmaksi jää, miten A pitäisi sitten kytkeä B—C järjestelmään. Jos otamme huomioon yllä esitetyt konkreettiset kommunikaation ja jatkuvan kommunikaation vaikutusten seuraamisen ja siihen liittyvän dialogin vaikeudet politiikan tutkimuksen korrektiivinen terapeuttinen kommunikaatiotehtävä saattaa jäädä vain pelkäksi eettiseksi ohjenuoraksi ilman mitään vastaavia todellisia seurauksia.

Sosiaalitieläjä ja poliittinen taistelu

Mikäli määrittelemme politiikan järjestyneitten ryhmien väliseksi valtataisteluksi joka heijastaa yhteiskunnan perusristiriitoja näyttää sekä »kommunikaatiota edistävä» että »terapeuttinen korrektiivinen» tutkimus puhtaassa muodossaan olevan sekä mukana taistelussa että samalla sen ulkopuolella. Kommunikaatiota edistävän tutkimuksen todettiin yllä yksilöiden ja ryhmien välisen yhteisymmärryksen lisäämisen kautta saattavan lievittää ristiriitoja ja »parantaa» poliittisia prosesseja. Tämä ei kuitenkaan välttämättä merkitse sitä, että kokonaissysteemin kannalta tällainen tutkimus olisi välttämättä »säilyttävää» ja teknokraattista. Ilmeisesti kommunikaation paraneminen ja yksilöiden ja ryhmien välisten näennäisten käsitteellisten ongelmien selveneminen saattaa päin vastoin johtaa todellisten ristiriitojen ja todellisten vastakohtaisuuksien ratkaisemattomuuden havaitsemiseen ja sitä kautta koko järjestelmän pysyvyyden kannalta epäedullisiin seurauksiin. Olipa kysymyksessä sitten yhteisymmärryksen lisääminen tai vastakohtaisuuksien selventäminen »kommunikaatiota edistävä» tutkimus näyttää pikemminkin pyrkivän poliittisen kokonaistilanteen selventämiseen kuin sen ratkaisemiseen tai kannanottoihin ratkaisujen suhteen. On luonnollista, että harva tutkija todellisuudessa voisi pysyä tällä linjalla, vaan kannanottoja välttämättä syntyy hankitun tiedon luonteen ja valikoivan kommunikaation sekä myös tutkimustulosten implisiittisesti tai eksplisiittisesti sisältämien toimintasuositusten kautta.

Samaa on sanottava myös terapeuttiseen korrektiiviseen kommunikaatioon tähtäävästä tutkimuksesta. Vaikka sen tekemä tutkimustyö ja tutkimusten kommunikointi suuntautuu valta-asemassa olevia ja »kommunikaatiivisesta lisäarvosta» hyötyviä vastaan ei kyseessä ole varsinainen »poliittinen» kannanotto. Nousipa mikä poliittisen taistelun osapuoli tahansa valta-asemaan, tämän valta-aseman ja siihen perustuvan kommunikaation — lisäarvon syyanalyysi ja analyysin tulosten kommunikointi ovat tutkimuksen jatkuvia tehtäviä. Ilmeisestikin vastaavasti tällainen tutkimus ja terapeuttinen kommunikointi eivät välttämättä hyödytä vain heikommassa valta- ja kommunikaatiivisessa asemassa olevia järjestelmän osia: myös valta-asemassa olevat luonnollisesti voivat kommunikaation kautta orientoitua »itsekritiikkiin» ja omakohtaiseen toimintojen ja kommunikaatioprosessin oikaisuun. Näin ollen terapeuttiseen kommunikaatioon pyrkivä tutkimuskin ilmeisesti »puhtaassa muodossa» jää irralleen varsinaisesta poliittisesta prosessista. Jälleen variaatioita luonnollisesti voi esiintyä kommunikoitavan tiedon ja kommunikaation kohteiden valinnan kautta.

On kuitenkin ilmeistä, että vaikuttamaan pyrkivä käytännöllisiä tavoitteita korostava tutkimus, olipa se sitten »kommunikaatiota edistävää» tai »terapeuttisesti korrektiivista» joutuu toista tietä väistämättä mukaan poliittiseen taisteluun. Tällainen tutkimus joutuu korostamaan yhteiskuntatieteitten oikeutta tutkia (hankkia tietoja, käyttää olemassaolevia tietoja hyväkseen) sekä

oikeutta kommunikoida (välittää edelleen yksilöille ja ryhmille tutkimusten tuloksia) riippumattomina ja vapaina yhteiskunnan muodollisesta ja informaalista valtarakenteesta ja sille perustuvasta normistosta. Ilmeisestikin vallassa olevat yksilöt ja ryhmät käyttävät jatkuvasti erilaisia menetelmiä pidättääkseen asemaansa horjuttavan tiedon sosiaalitutkijain saavuttamattomissa, ja samalla tavalla he kommunikaatioverkostoa kontrolloimalla voivat estää itselleen mahdollisesti epäedullisten tietojen välittämisen. Tällöin politiikasta irrallaan oleva mutta käytännöllisesti orientoitunut tutkija joutuu epäedulliseen asemaan: saadakseen tietoja ja kommunikoidakseen hän tarvitsee joko vallanpitäjien hyväksymisen tai ryhmäperusteista vastavaltaa johon tietojen ja kommunikointioikeuden vaatimisen voisi perustaa. Kummassakin tapauksessa hän joutuu sitoutumaan mukaan poliittiseen taisteluun ja samalla menetäisi mahdollisuuden toteuttaa tehtävänsä haluamassaan yhteiskunnallisessa muodossa.

Nyt ilmeisestikin ainoa perusta, jolle käytännöllisesti orientoitunut mutta politiikasta ja teknokraattiasemasta irrallaan oleva sosiaalitieteitten tutkija voi vaateensa rakentaa on tieteen yhteisön integriteetti ja tuki. Tämä kuitenkin edellyttäisi voimakasta perusnormistoa, joka sitoisi kaikkia tutkijoita ajamaan läpi tutkijatoverin poliittisesta tai apoliittisesta orientoitumisesta huolimatta hänen oikeutensa informaation ja kommunikaatiokanavien käyttöön. Ja ilmeisestikin tällainen perusnormisto ja/tai sen noudattaminen ovat toistaiseksi vain utopiaa ainakin sosiaalitieteitten alueella. Päinvastoin sosiaalitieteilijä kenties helpommin kuin mikään muu tutkija joutuu poliittiseen taisteluun oman alansa sisällä ja todellinen vaikuttaminen tieteenharjoittajien yhteisön yhteisen ja tietoisien yhteistoiminnan kautta on vielä kaikkein suurinta utopiaa. (Tältä kannalta myös metodologit, jotka pyrkivät yhtenäistämään tieteenalojen näkemyksiä sekä tieteellisistä että käytännöllisistä kysymyksistä ovat kaikkein suurimpia utopisteja).

Väliytteenvetona koko keskustelusta voitaisiin ehkä sanoa, että yhteiskuntatieteiden (mukaanlukien politiikan tutkimus) »uusien tehtävien määrittämisen» otaksutut yleiset loogiset muotoilut hajoavat analyysissa konkreettisiksi empiiriksi ongelmiksi ja konkreettiset empiiriset ongelmat taas kariutuvat realististen toteuttamismahdollisuuksien puutteeseen. Mitä sitten jää koko keskustelusta käteen siihen voimme palata sitten kun kysymme mikä on sosiaalitieteitten metodologisen keskustelun asema ja tehtävä.

Käytännöllisesti suuntautunut tutkimus ja tutkimuksen kognitiivinen arvo

Edellä on puhuttu »kommunikaatiota edistävästä» ja »terapeuttisesti korrektiivisesta» sosiaalitieteellisestä tutkimuksesta lähinnä juuri niiden käytännöllisen suuntautumisen kannalta, so. on kysytty missä määrin nämä tehtävät ovat todella

yleisiä ja yksiselitteisiä ja missä määrin ne ovat käytännössä toteutettavia. Kokonaan toinen seikka on, millaista tutkimusta tieteen sisäisten kriteerien mukaan tällä tavoin orientoitunut tutkimus tuottaa.

Tarkemmin asiaa erittelemättä, voimme lähteä liikkeelle tutkimuksen tulosten informatiivisen arvon käsitteestä. Tämä on arvioitavissa kahden kriteerin avulla: tulosten totuus (testaamisen kestävyys) ja tulosten epätodennäköisyys apriori (tulosten yllättävyys aikaisempaan tutkimukseen verrattuna).¹⁴

Aikaisemmin on pyritty osoittamaan, että ahdas käytännöllisesti suuntautunut tutkimus johtaa väistämättä informatiivisesti vähäarvoiseen tutkimukseen.¹⁵ Tällöin on kuitenkin kyseessä ollut teknokraattinen yksilöiden ja ryhmien manipulaatiiviseen käsittelyyn tietoa hankkiva tutkimus, joka juuri tämän tavoitteen takia pyrkii valikoimaan selittävät tekijät siten, että selitys tulee mahdollisimman yksinkertaiseksi, todeksi ja samalla myös lähes tautologiseksi ja vähän informatiiviseksi. Samaa kritiikkiä ei suinkaan voi kohdistaa sen enempää »yhteiskunnallisen kommunikaation edistämiseen» kuin myöskään »terapeuttiseen korrektiiviseen kommunikaatioon» pyrkivään tutkimukseen vaan kummankin osalta on erikseen kysyttävä niiden käytännöllisen suuntautumisen vaikutusta niiden tuottaman tutkimuksen informatiiviseen arvoon. Emme luonnollisesti voi tässä mennä yksityiskohtaiseen analyysiin, vaan ainoastaan tehdä muutamia yleisiä huomautuksia.

Ilmeisestikin yhteiskunnallisen kommunikaation edistämiseen pyrkivä käsiteanalyttinen tutkimus ei pyri empiirisesti todennettaviin väitteisiin verifiointi (falsifiointi) sanan varsinaisessa »luonnontieteellisessä» merkityksessä. Kuitenkin esimerkiksi edellä esitetty »kvasiuniversaalisten» kriteerien ryhmäkohtainen analyysi on pikemminkin empiirinen kuin pelkästään käsitteellinen operaatio ja tulokset voidaan saattaa toisten tiedemiesten toimesta uuden »testaamisen» kohteeksi. Toisaalta analyysit saattavat olla hyvinkin »yllättäviä» ja näin ollen myös tämän tyyppisen tutkimuksen tuloksia voidaan tarkastella samoin kriteerein kuin mitä tahansa »luonnontieteellisempää» tutkimusta.

Jos nyt katsomme, että »yhteiskunnallista kommunikaatiota edistävää tutkimusta» sen yllä luonnehditusta erikoisesta metodologiasta huolimatta voidaan arvioida normaalein tieteellisen tutkimuksen arvoa mittaavin kriteerein, on seuraava kysymyksemme, vaikuttaako ilmaistu »käytännöllinen tavoite», yhteiskunnallisen kommunikaation edistäminen, jollain tavoin tutkimussuunnan tutkimusten tulosten informatiiviseen arvoon. Mikäli yksilöiden ja ryhmien »yhteisymmärryksen lisääminen» tulkitaan suppeasti on ilmeisesti vaarana se, että pyritään näennäisestä ryhmäkohtaisesta »hajoittavasta» analyysin tavoitteesta huolimatta mahdollisimman suureen »yhteismitallisuuteen», jolloin analyysi »lataistuu» jonkinlaiseksi »vaikka on eroja, on myös yhtäläisyyksiäkin» -erittelyksi, jonka tuloksia kenties voidaan tulkita tosiksi mutta tuskin suuremmissa määrin yllättäviksi tai yleisesti informatiivisiksi.

Kuitenkin jos tätä tutkimussuuntaa edustavat tutkijat eivät — kuten edellä

jo ehdotettiin — liikaa korosta yhteisymmärrystä vaan pikemminkin analyysia joka erottaa todelliset yksilöiden ja ryhmien väliset ristiriidat näennäisistä, ei tätä vaaraa ilmeisestikään ole olemassa, ja käytännöllinen sitoutuminen ei vähennä tulosten tieteellistä arvoa.

Siirryttäessä »terapeuttisen korrektiivisen» tutkimuksen puolelle meidän ei tarvitse edes kysyä, voidaanko sen tutkimustuloksia arvioida informatiivisen arvon käsittein. Kyseessä on periaatteessa »tavallinen» kausaalianalyysi, jota ilmeisestikin voidaan selvästi arvioida näiden kriteereiden avulla. Seuraava kysymys on luonnollisesti, miten sitten käytännöllinen suuntautuminen terapeuttiseen kommunikaatioon vaikuttaa tutkimuksen tulosten informatiiviseen arvoon. Kuten edellä kommunikaatiota edistävän tutkimuksen tapauksessa vastaus jakautuu kahteen osaan. Jos käytännön tavoitteeseen tuijotetaan sokeasti tulkitaan kaikki vallan jakautumisen suhteen heikommassa asemassa olevien yksilöiden ja ryhmien asenteet »vääriksi ideologioiksi» analysoimatta yksityiskohtaisemmin niitä erilaisia prosesseja, jotka johtavat kommunikatiivisen lisäarvon syntymiseen erilaisissa olosuhteissa. Tämä yleinen selitys ei suinkaan ole omiaan lisäämään tutkimuksen tulosten informatiivista arvoa. Jos kuitenkin kiinnitetään huomiota eri ryhmien valtaannousun syihin ja erilaisiin menetelmiin kommunikatiivisen lisäarvon hankkimiseksi sekä samalla tajutaan emansipatorisen vaikutuksen riippuvuus edellä mainittujen yksipuolisten (so. yksilötasoisten motivaatioselitysten tai determinististen yhteisötasoisten) selitysten välttämisestä, selittäminen muovautuu spesifiseksi ja informatiiviseksi.

Yhteenvetona on todettava, etteivät edellä esitetyt sosiaalitutkimuksen tavoitteet »puhtaassa muodossaan» heikennä tutkimusten tulosten tieteellistä arvoa. Informatiiviseen arvoon tuijottamalla voidaan kuitenkin usein joutua paradoksiin tulkintoihin. Voidaan näet väittää, että tieteellisesti arvokkaat tulokset (ainakin informatiivisen arvon kannalta katsoen) ovat myös ainakin pitkällä tähtäimellä myös parhaita käytännön kannalta, olipa sitten »käytäntö» teknokraattista, kommunikaatiota edistävää tai terapeuttisesti korrektiivista.

Tällöin voidaan edelleen väittää, että tutkimuksen käytännöllisten funktioiden määrittäminen niin, että ne johtavat informatiiviseen tutkimukseen, hyödyttää pitkällä tähtäimellä kaikkia em. käytännöllisiä tavoitteita. Tähän taas voinee vain todeta, että pitkällä tähtäimellä olemme kaikki kuolleita.

Sosiaalitieteitten metodologisen keskustelun asemista ja tehtävistä

Tässä artikkelissa on metametodologiselta tasolta lähtien pyritty esittämään ja kehittämään edelleen paria »uuden» metodologisen keskustelun ajatusta sosiaalitieteitten tehtävistä ja soveltamaan niitä erityisesti politiikan tutkimuksen kentälle. Vaikka tarkoituksena ei ole ollut näiden ajatusten kritiikki niin kuitenkin niiden edelleen kehittäminen on osoittautunut niille melko kohtalokkaaksi:

yleisesti määritellyt tehtävät hajoavat jatkoanalyysissä konkreettisiksi arvokysymyksiksi ja tehtävien empiirinen toteuttaminen näyttää »todellisuuden maailmassa» täysin mahdottomalta. Jos tarkastelumme tulokset pitävät edes suurin piirtein paikkansa, joudumme heti kysymään: mitä hyötyä sitten voi olla tällaisesta liian yleisiä ja toteuttamiskelvottomia ohjeita sorvaavasta metodologisesta keskustelusta.

Nyt on ensiksikin muistettava, että sen tyyppinen metodologinen keskustelu, jota olemme tarkastelleet istuu kahdella tuolilla: toisaalta se pyrkii vaikuttamaan tieteellisen tutkimuksen filosofiseen ja metodologiseen keskusteluun ja olemaan osana siitä. Toisaalta se taas pyrkii esittämään empiirisiä väitteitä tieteellisen tutkimuksen asemasta ja vaikutuksista yhteiskunnassa. Tästä johtuen sen on vaikeaa täyttää kummankaan »viiteryhmänsä» vaatimuksia: empiirinen sidonnaisuus estää ehdotettujen metodologisten sääntöjen vapaata kehittelyä ja formulointia ja pyrkimys yleisiin sääntöihin taas saattaa tarkastelun vieraaksi empiiriselle todellisuudelle. Näinhän ei ole laita vain nyt tarkasteltujen metodologisen keskustelun ongelmien suhteen, sama hajoaminen tapahtuu, jos tarkastelun kohteeksi otetaan esim. samalla perustalla oleva mannheimilainen tiedonsosiologia. Erikaisen selvästi tällaisen »puolianalyttisen/puolisyntheettisen» tarkastelun heikkouden havaitsee, jos sitä vertaa metodologiseen keskusteluun, joka kehittää tieteen sisäisiä tutkimustulosten arviointikriteereitä (esim. edellä esitettyjen informatiivisen arvon kriteereiden kaltaisia kriteereitä).

Empiirisestä ja analyttisestä heikkoudesta huolimatta voidaan tällaiselle metodologiselle keskustelulle kuitenkin löytää selviä funktioita sekä tutkijain että koko tieteen yhteisön ja yhteiskunnan kannalta.

Tiedemiehen kannalta voidaan puhua ainakin kahdesta tämäntyyppisen metodologisen keskustelun funktiosta: ohjaavasta ja vapauttavasta. Ohjaava funktio tarkoittaa sitä, että metodologiset säännöt, vaikka niiden osoittamiin ideaalisiin tavoitteisiin ei koskaan ilmeisesti voitaisi päästäkään, voivat olla hyödyllisiä ohjenuoria tutkijoille. Näin esim. tieteen filosofia voi vaatia, että tieteellisen tutkimuksen on edettävä laajoja, yksinkertaisia, selkeitä sekä informatiivisia teorioita kohden. Ilmeisestikin empiirisen todellisuuden kannalta tieteen kehitys aina »hajoittaa» vanhat teoriat säännöllisin väliajoin ja kehitys on pikemminkin askeltavaa kuin tasaisesti laajoihin teorioihin etenevää. Kuitenkin yhtenäiseen laajaan teoriaan pyrkiminen on tärkeä metodologinen sääntö, joka johtaa ja antaa kiinteyttä muuten mahdollisesti hajanaiseksi jäävälle tutkimukselle.

Nyt edellä esitetyt sosiaalitutkimuksen tavoitteet »kommunikaation edistäminen» ja »terapeuttinen korrektiivinen kommunikaatio» voivat toimia tutkijain ohjaavina kriteereinä olivatpa niiden toteuttamismahdollisuudet tai eettiset seuraukset »tässä maailmassa» mitä tahansa. Niiden tavoitteena on ilmeisesti synnyttävä yhteiskunnallisesti relevanttia tutkimusta ja missä määrin ne tu-

levat tuottamaan sitä, on viime kädessä empiirinen kysymys, johon — kuten jo tarkastelumme alussa totesimme — emme suinkaan voi antaa vastausta.

Keskustelun vapauttava funktio on ilmeisesti sama kuin mikä tahansa tiedon-sosiologisen keskustelun. Kun kysytään sitä, mitä tutkija tekee kysytään samalla implisiittisesti mistä syistä hän tekee sitä mitä tekee ja »kenen riveissä» hän yhteiskunnallisesti seisoo. Tällöin keskustelu pakottaa tutkijat tiedostamaan omat valintansa ja arvioimaan oman toimintansa jatkoseurauksia. Oltiinpa metodologisen keskustelun loogisesta tai empiirisestä totuudesta mitä mieltä tahansa, sen »vapauttavan» tiedemiehen omaa asemaa tiedostamaan pakottavan funktion merkitystä ei voitane kieltää.

Tieteen yhteisön kannalta keskustelulla on myös oma funktionsa joka liittyy läheisesti edellä esitettyyn »vapauttavaan» funktioon. Metodologinen keskustelu, joka käsittelee tutkimuksen yhteiskunnallisia tehtäviä ilmeisestikin tuo esille tärkeitä »hallinnollisia» kysymyksiä. Tällaisia on edellä tullut esille ainakin kaksi. Ensiksikin meillä on kysymys siitä, onko tiede pidettävä isoituneena ja vapaana vai onko se katsottava yhteiskunnan kontrolli- ja ohjausmekanismin välttämättömäksi (kriittiseksi tai teknokraattiseksi) osaksi. Toinen koskee tieteen informaatio- ja kommunikaatio-oikeutta yhteiskunnassa. Nyt esitellyn kaltainen metodologinen keskustelu panee tieteen käytännön organisatoriset kysymykset laajempaan perspektiiviin ja saa myös harkitsemaan tieteen organisaation järjestämisen tieteellisiä ja yhteiskunnallisia seurauksia muiltakin kuin suppeilta »tiedettä tieteen vuoksi» tai »tiedettä taloudellisen kasvun vuoksi» — näkökannoilta.

Yhteiskunnalliselta kannalta nyt tarkastellun kaltainen metodologinen keskustelu taas saattaa omalta osaltaan helpottaa »transitiivisyyden ongelmaa» yhteiskunnan ja tieteen yhteisön välillä. Nyt tutkimustulosten »siirto» esim. politiikan tutkimuksessa on tapahtunut yksityisten »käytäntöön sidottujen» käsitteiden, kuten esim. »demokratia» -käsitteen avulla. Tieteen yhteisön kannalta tällaisen käsitteen alaan voidaan sijoittaa suuri joukko tutkimustuloksia: esim. johtajien vaihtuvuus/vaihtumattomuus ja sitä määräävät tekijät, johdetuilta johtajille menevä kommunikaatio ja sitä määräävät tekijät jne. Itse demokratian käsite yleisessä ja spesifioimattomassa muodossaan ainakin jollakin tasolla kommunikoi tutkimusten tarkoituksen ja relevanssin tieteen yhteisön ulkopuolisille yksilöille ja ryhmille. Nyt edellä käsitellyn kaltainen metodologinen keskustelu voi ensiksikin parantaa ja laajentaa näiden »käsitteellisten» siltojen joukkoa ja osoittaa erilaisten siltojen käytön jatkoseurauksia. Toisaalta tutkimuksen käytännöllisen suuntautumisen ja käytännöllisten tavoitteiden spesifioiminen ja julkistaminen saattaa jo sinänsä toimia siltana tutkimuksen ja tieteen yhteisön ulkopuolisten yksilöiden ja ryhmien välillä: näinhän on itse asiassa tapahtunut marxilaisen analyysin tapauksessa.

Lopuksi on vain todettava, että metodologisen keskustelun aseman ja funktioiden määrittelyssä olemme puhuneet edelleen jatkuvasti konditionaalissa: »voi

olla», »saattaa olla», »voi pakottaa». Lopullinen metodologisen keskustelun testi on luonnollisesti käytäntö ja ne todelliset vaikutukset, jotka vasta tulevaisuus osoittaa. Ja toivottavasti tulevaisuus myös tuottaa tutkimusta, joka todella voi osoittaa metodologisen keskustelun vaikuttavuuden tai vaikuttamattomuuden tieteen tieteelliseen ja käytännölliseen kehitykseen.

Mitä edellä on sanottu metodologian keskustelun funktiosta yleensä vastaa vain epäsuorasti tämän artikkelin alussa esitettyyn kysymykseen: onko uusi metodologisen keskustelun korkeasuhdanne tuottanut todella jotakin »uutta» vastaukseksi sosiaalitieteitten vanhoihin ongelmiin tai ohjeeksi varsinaiselle tutkimustyölle.

Sosiaalitieteitten »vanhat» metodologiset ongelmat ovat tulleet keskustelussa implisiittisesti esille: ero yhteiskuntatieteitten ja luonnontieteitten välillä ja tämän eron mahdolliset tieteelliset ja käytännön seuraukset, tiedonsosiologian tapaisen »puoliempiirisen» metodologisen keskustelun asema ja merkitys, sosiaalitieteilijän poliittiseen taisteluun osallistumisen oikeuden ja velvollisuuden ongelma ja tutkijan käytännöllisen suuntautumisen vaikutus tutkimustulosten tieteelliseen arvoon. Ilmeisestikään keskustelu ei tuo esille mitään selviä ratkaisuja, mutta se osoittaa kaksi tärkeää seikkaa. Ensiksikin kaikki nämä ongelmat joita perinteellisesti on käsitelty erillisinä liittyvät läheisesti yhteen. Toiseksi nämä ongelmat ovat erittäin »käytännöllisiä» ja johtavat äärimmäisen konkreettisiin kysymyksiin esim. sosiaalitieteitten asemasta ja organisaatiosta ja tieteellisen tutkimuksen kommunikaation suunnasta ja tehokkuudesta.

Melkein samanlaisen vastauksen joutuu antamaan kysymykseen keskustelun merkityksestä varsinaisen tutkimuksen ohjenuorana. Ilmeisestikään mitään selkeitä ohjeita ei keskustelu kykene tarjoamaan. Kuitenkin se korostaa kahta seikkaa. Ensiksikin tutkija ei voi irroittaa itseään kokonaan kysymyksestä »kenen joukoissa hän seisoo». Tai kuvioitten 1 ja 2 osoittamin kyberneettisin termein: onko hän ja hänen tieteesä 1) yhteiskunnan kontrollimekanismia auttava kommunikaation edistämisen ja/tai ristiriitojen selventämisen kautta, 2) yhteiskunnan kontrollimekanismia korjaava ryhmäkohtaiseen poliittiseen taisteluun osallistumisen kautta, 3) yhteiskunnan kontrollimekanismia ja/tai »vallanpitäjiä» avustava teknokraattisen neuvonnan kautta, 4) yhteiskunnan kontrollimekanismia korjaava terapeuttisen ryhmätasoisien kommunikaation kautta. Keskustelu ei kuitenkaan anna vastausta, miten tutkijan pitäisi tehdä valintansa eikä se myöskään anna vastausta siihen, mitä käytännön seurauksia hän valintansa kautta voi saada aikaan. Toiseksi metodologinen keskustelu kuitenkin voi selventää kysymystä, mitä seurauksia erilaisella sitoutumisella saattaa olla tutkijan tutkimustulosten kognitiivisen (esim. informatiivisen) tieteen sisäisiin kriteereihin mitatun arvon kannalta. Mutta vaikka tässäkin suhteessa voitaisiin tehdä selviä suosituksia, ei lopullinen ratkaisu tutkijan tasolla ole selvä: hänen on vaikeaa

ummistaa silmiään kysymykselle, mitä hänen »arvokkaalle» tieteelliselle tiedolle tapahtuu kun se joutuu kommunikoiduksi yhteiskunnassa. Ja silmien sulkeminen lienee yhtä tehokasta käytännön seurausten kannalta kuin kamelikurjen piiloutuminen.

LÄHDEVIITTEET

¹ Metodologisen keskustelun luonteesta ja asemasta yleensä ja sosiaalitieteissä erityisesti, ks. Ilkka Heiskanen, *Theoretical Approaches and Scientific Strategies in Administrative and Organizational Research, Commentationes Humanarum Litterarum, Vol. 39, Nr 2, Helsinki 1967, s. 9—13.*

² Poikkeuksellisen hyvä aatehistoria sosiaalitieteitten kannalta on H. Stuart Hughes'in »Consciousness and Society. The Reorientation of European Social Thought 1890—1930 (Alfred A. Knopf, New York 1961).

³ Katso kuitenkin (eräin varauksin) Gerard Radnitzky, *Contemporary Schools of Metascience, I—II, Lund, Akademiförlaget, Second revised edition, 1970.*

⁴ Periferiassa tapahtuneena yleisen korkeasuhdanteen heijastumana voidaan pitää (eräin varauksin) suomalaista Ahmavaara — Hintikka debattia, ks. *Sosiologia 1970, 4; 1971, 1.*

⁵ Lyhyen ja ytimekkään katsauksen nykyisen metodologisen keskustelun korkeasuhdanteen taustaan saa Guttorm Flöistadin Jürgen Habermasin tuotantoa käsittelevästä review-artikkelista »Social Concepts of Action. Notes on Habermas's Proposal of Social Theory of Knowledge; Inquiry 1—2, 1970, s. 175—181.

⁶ Ks. erikoisesti Jürgen Habermas, *Zur Logik der Sozialwissenschaften Philosophische Rundschau, Beiheft 5, J. C. B. Mohr (Paul Sieback) Tübingen 1967 ja Jürgen Habermas, Erkenntnis und Interesse, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1968. Ks. myös Flöistad, ma.*

⁷ Ks. esim. K. R. Popper, *The Poverty of Historicism, Routledge and Kegan Paul, London 1961, s. 155—156.*

⁸ Vältän seuraavassa alkuperältään epämääräistä ja häilyvällä käytöllä murhattua »hermeneutiikan»-käsitettä. Sen sijaan kidutan lukijoita käsitteellä »transitiivisuuden ongelmaan perustuva käsitteanalyysi».

⁹ Vulgääriin ja todellisen hermeneutiikan erosta ks. Karl-Otto Apel, *Kommunikaatio ja ihmistieteitten perusteet, suomennettu käsikirjoitus Sosiologia-lehden numeroon 3/1971.*

¹⁰ Tutkijan käsitemaailman rajoista ja rajojen tiedostamiseen perustuvasta ihante-tyyppien rakentamisesta, ks. Heiskanen, *mt.*, s. 61—63.

¹¹ Vältän seuraavassa alkuperältään epämääräistä ja häilyvällä käytöllä murhattua »emansipatorisen tiedon» -käsitettä. Sen sijaan kidutan lukijoita käsitteellä »terapeuttinen korrektiivinen kommunikaatio».

¹² Freud kirjeessä Putnamille kesäk. 4. p. 1915. Tämä kohta kirjeestä on painettu esim. Ernest Jones, *The Life and Work of Sigmund Freud, Vol. 2, s. 182.*

¹³ Tutkimusstrategian ja variaabeleiden valinnasta »emansipatorisen tiedonintressin» kannalta, ks. Erkki Berndtson, Yksilö ja yhteisö politiikan tutkimuksessa, *Julkaisematon pro gradu-tutkielma, Helsingin yliopisto, Yleisen valtio-opin laitos 1970.*

¹⁴ Informatiivisen arvon käsitteestä ja sen liittymisestä tieteellisen selittämisen yleisiin ongelmiin, ks. Jaakko Hintikka, *The Varieties of Information and Scientific Explanation, Proceedings of the 1968 International Congress for Logic, Methodology and Philosophy of Science, North-Holland Publishing Company, Amsterdam 1964.*

¹⁵ Heiskanen, *mt.*, s. 46—51.